

УДК 330.3

Ю. А. Якубенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-5409-4792

А. Ю. Сірко,

асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-3791-9435

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.39

## СУТНІСТЬ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Yu. Yakubenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Management of Financial and Economic Security, Dnipro state agrarian and economic university, Dnipro

A. Sirko,

Assistant of the department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro state agrarian and economic university, Dnipro

### THE ESSENCE OF CRISIS PHENOMENA IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF OVERCOMING THEM

У статті розглядаються цикли економічного розвитку, що містять альтернативні фази, котрі повторюються одна за одною. Детально проаналізована фаза "криза", яка є завершенням попереднього періодичного циклу і початком наступного. Розкрито актуальні причини виникнення кризових явищ в Україні, серед яких слід відмітити: відсутність моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка б відповідала специфіці суспільства, а також відсутність надійної системи економічної безпеки, яка б сприяла створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів. Наведено різноманітність тлумачення поняття "криза" спираючись на енциклопедичні та наукові джерела, котрі висвітлюють "кризу" з точки зору глибокого розладу фінансової системи держави, який супроводжується інфляційними процесами; падінням курсу національної валюти; бюджетним дефіцитом; різкими коливаннями на фондовому ринку. Авторами наведено власне визначення поняття "криза" з точки зору найвищого загострення протиріч у соціально-економічній системі країни, як всередині неї, так і ззовні. Розкрита детальна класифікація існуючих криз за їх походженням та протіканням. Виокремлено негативні наслідки кризових явищ на визначено їх вплив на економіку держави, що виражається в: високих обсягах зовнішнього боргу; слабкості банківського сектору; падінні вітчизняної промисловості; падінні обсягів виробництва; зниженні заробітної плати; зменшенні експорту продукції; погіршенні динаміки надходження ПДВ від імпорту; залежності від припливу іноземного капіталу; дефіциті рахунків за поточними операціями; прив'язці гривні до долара; політичній нестабільності. Запропоновано напрямки антикризового управління з метою боротьби з кризами. Для економіки України з метою пом'якшення кризового стану та запобігання його виникнення у майбутньому доцільним є: розробка дієвої програми антикризових заходів; формування заходів з відновлення кредитно-грошової системи України; відновлення державного регулювання процесу ціноутворення; подавання схем та явищ тощо.

The article examines the cycles of economic development, containing alternative phases, which are repeated one after another. The phase "crisis", which is the end of the previous periodic cycle and the beginning of the next one, is analyzed in detail. Revealed the actual reasons for the emergence of crisis phenomena in Ukraine, among which it should be noted: the lack of a model of transformation of the economy on market principles, corresponding to the specifics of society, as well as the lack of a reliable system of economic security that would contribute to the creation of a self-sufficient, competitive, socially oriented economy and would ensure its protection from external and internal destructive influences. A variety of interpretations of the concept of "crisis" are given, based on encyclopedic and scientific sources that illuminate the "crisis" from the point of view of a deep disorder of the financial system of the state, accompanied by

inflationary processes; the fall in the exchange rate of the national currency; budget deficit; sharp fluctuations in the stock market. The authors give their own definition of the concept of "crisis" from the point of view of the highest aggravation of contradictions in the socio-economic system of the country, both inside and outside it. A detailed classification of the existing crises by their origin and course has been disclosed. The negative consequences of the crisis phenomena are highlighted and their influence on the economy of the state is determined, which is expressed in: high volumes of external debt; weaknesses in the banking sector; the fall of the domestic industry; falling production volumes; decrease in wages; a decrease in the export of products; deterioration in the dynamics of VAT receipts from imports; dependence on the inflow of foreign capital; deficit of current account accounts; pegging the hryvnia to the dollar; political instability. The directions of anti-crisis management in order to combat crises are proposed. For the Ukrainian economy, in order to mitigate the crisis and prevent the occurrence in the future, it is advisable to: develop an effective program of anti-crisis measures; formation of measures to restore the monetary system of Ukraine; restoration of state regulation of the pricing process; submission of schemes and phenomena and the like.

*Ключові слова: економіка, економічний цикл, фази економічного циклу, криза, причини кризових явищ в економіці, антикризове управління.*

*Key words: economy, economic cycle, phases of the economic cycle, crisis, causes of crisis phenomena in the economy, anti-crisis management.*

### **ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Кризові явища є переломним моментом в економіці кожної країни. Наслідком затяжної кризи може бути "крах" економіки, або все ж таки вдале її подолання. Класифікація різних фаз економічного розвитку та розробка шляхів подолання кризи, дасть змогу поглибити розуміння цього поняття як процесу, його закономірностей та тенденцій протікання та дозволить більш детально здійснити аналіз кризових ситуацій. Адже економіка країни не в змозі працювати стабільно та ефективно без залучення усіх можливих механізмів антикризового управління.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

Сутність поняття "кризові явища" або "криза", економічні цикли та причини економічних криз досліджували безліч закордонних та вітчизняних науковців, серед яких: С. Брю, Т. Гренц, Д. Кейнс, М.Д. Кондратьєв, В.Н. Крутько, К. Макконел, К. Маркс, Д. Сорос, М.І. Туган-Барановський, С. Фішер, М. Фрідмен, Р. Хіт, А. Штангрет, І. Шумпетер та ін.

Однак, попри велику кількість публікацій, їхнє наукове та практичне значення, все ж потрібно розглянути напрямки уникнення криз та усунення їх наслідків, для ефективного розвитку економіки країни.

### **МЕТА СТАТТІ**

Метою статті є дослідження сутності кризових явищ в Україні та пошук шляхів їх подолання.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Проведене дослідження показало, що економіка України у постійному русі та змінах, тому, тому сучасна економіка являється не стабільною. Зростання змінюється на занепад. Протягом останнього часу в економіці країни в зв'язку з прискореними темпами науково-технічного прогресу і швидким розвитком фінансових інститутів, а також з утворенням нових інноваційних фінансових технологій яскраво виразилась циклічність економічного розвитку, що характеризується наявністю, як правило, чотирьох фаз циклу: піднесення, поживавлення, депресія, криза.

Кожний наступний цикл являє певний алгоритм дій, який формуються із зміною одної фази на іншу, які повторюються циклічно. Що означає: кожна з його попередніх фаз повинна мати здатність до відтворення наступних. Економічний цикл згодом здобуває здатності до самовідтворення. Економічним циклам також притаманна регулярність та повторювальність. Бачимо що ми можемо відзначити принципову спільність структури економічних циклів у ринковій економіці, а також виразити послідовність фаз.

Більш детально проаналізуємо фази, які викликані різкими змінами ряду економічних інструментів на фінансовому ринку та дослідимо причини виникнення фінансових кризових явищ в економіці.

Розпочинається економічний цикл фазою — "криза". Саме ця фаза погіршує нормальний хід економічного розвитку, а всі наступні фази —

Таблиця 1. Тракткування поняття "криза"

Визначення	Джерело
Глибокий розлад елементів фінансової системи національної економіки	«Великий економічний словник» [1]
Закінчення фази піку економічного циклу	«Словник фінансово-економічних термінів» [2]
Містить такі елементи, як різке падіння цін на активи, масові банкрутства у фінансовому та нефінансовому секторі, а також порушення діяльності валютного ринку	Г. Мінські, Ч. Кіндлеберг [3]
Процес дезорганізації фінансового ринку, при якому проблеми несприятливого відбору та психологічного ризику призводять до того, що фінансові ринки перестають грати роль каналу з передачі фінансових ресурсів суб'єктам з найкращими інвестиційними можливостями	Ф. Мішкін [4]
Різке падіння вартості акцій на фондовому ринку та / або зростання напруженості в банківській системі	С. П'ятенко, Г. Саприкіна [5]
Фінансове банкрутство держави	Ф. Левков [6]
Значний розлад фінансової системи країни, тобто фінансів держави, підприємств і домогосподарств	С. Мочерний [7]
Порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, що виявляється в нестабільності фінансів підприємств і кредитно-фінансових установ і виражене у різкому падінні ВВП, яке призвело до порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави	К. Рудий [8]
Порушення рівноваги у фінансово-кредитній системі, яке проявляється у банкрутстві кредитно-фінансових установ і суб'єктів господарювання, знеціненні національної валюти, неспроможності держави фінансувати бюджет і вчасно відповідати за зовнішніми зобов'язаннями	В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [9]

відновлюють його. Для початку наступної фази кожна попередня фаза має утворювати умови для її власного завершення.

За фази "криза" при початку нового циклу відбувається погіршення показників;

— на долішньому рівні ("криза") формується тимчасова рівновага;

— при розширенні наступного економічного циклу ("піднесення") показники підвищуються швидко;

— на рівні піднесення ("пожвавлення") — досягається рівновага;

— потім погіршення показників ("депресія");

— і знову ("криза").

Оскільки фаза "криза" є завершенням попереднього періодичного циклу і початком наступного розглянемо це поняття більш детально (табл. 1).

З вищевикладеного слідує, що в економічній літературі немає єдиного визначення цього поняття, крім цього, він має безліч термінів-аналогів, що використовуються в такому ж контексті, як-от: "економічна криза", "фінансово-економічна криза", "економічний спад", "рецесія", "стагнація" та інші. Всі вони

визначають глибокий розлад фінансової системи держави, який супроводжується інфляційними процесами; падінням курсу національної валюти; бюджетним дефіцитом; різкими коливаннями на фондовому ринку та інші.

Якщо аналізувати розглянуті вище визначення "кризи", то можна стверджувати, що криза — це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі країни, як всередині неї, так і ззовні.

За послідовністю відносин у соціально-економічній системі, по проблемам її розвитку виділяються групи:

— економічні кризи показують найгостріші суперечності в економічній складовій країни або економічному стані суб'єкта господарювання. Найбільші кризи:

— виробництва і реалізації товарів;

— взаємин економічних агентів;

— кризи не платежів;

— втрати конкурентних переваг;

— банкрутства та ін.

Але окремої групи економічних криз заслуговують фінансові кризи — це кризи грошового вираження економічних процесів;

— соціальні кризи — це загострення протиріч або зіткнень інтересів різних соціальних груп: роботодавців, підприємців і профспілок, менеджерів і персоналу та ін. Актуальною соціальною кризою є також політична криза — криза влади, криза в політичному устрої суспільства, класів;

— кризи організаційного характеру проявляються як кризи поділу розподілу регламентації діяльності підрозділів, функцій, як відділення підприємств;

— кризи психологічного стану людини — це психологічні кризи. Вони проявляються у вигляді стресу, у виникненні почуття тривожності, невпевненості, незадоволеності роботою і соціальним становищем, страху за майбутнє;

— Криза нових технологічних ідей — це технологічний криза. Вона виникає як в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях.

Кризи можемо розподілити за такими критеріями: природні, суспільні, екологічні. Природні створюються під впливом природних умов життя і діяльності людини. До них можемо віднести землетруси, урагани, пожежі, кліматичні зміни, повені. Все це не може не відбиватися на економіці, психології людини, соціальних і політичних процесах.

Причиною кризи можуть бути також і суспільні відносини у всіх видах їхніх проявів. У сучасних умовах велике значення набуває розуміння і розпізнавання криз взаємин людини з природою — екологічних. Це кризи, що виникають при зміні природних умов, викликаних діяльністю людини, — виснаження ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виникнення небезпечних технологій, зневага вимогам законів природної рівноваги [10].

За проблематикою кризи можна виділити макрокризу — притаманні великі обсяги і масштаби проблематики — і мікрокризи — зачіпає тільки окрему проблему чи групу проблем. Існують загальні — охоплюють всю соціально-економічну систему і локальні кризи — тільки частина її [11].

За передбачуваністю кризи можуть бути закономірними (передбачуваними) і несподіваними (випадковими). Передбачувані кризи настають як етап розвитку, вони можуть прогнозуватися і викликаються об'єктивними причинами нагромадження факторів виникнення кризи — потребою реструктуризації виробництва, зміною структури інтересів під впливом науково-технічного прогресу. Несподівані кризи часто бувають результатом грубих помилок в управлінні чи яких-небудь природних явищ,

або економічної залежності, що сприяє розширенню і поширенню локальних криз [12].

За прихованістю існують кризи явні — протікають помітно і легко виявляються — і латентні — є прихованими, протікають відносно непомітно і тому найбільш небезпечні [13].

За тривалістю кризи можна класифікувати як короткострокові, середньострокові, довгострокові і надстрокові [4].

За своїм характером кризи можуть передувати новому етапу в розвитку системи або його занепаду, діяти незалежно від інших або збігатися, взаємодіючи з ними, викликаючи ефект синергії, виступати як неминуча закономірно повторювана фаза циклу або як випадковий результат стихійного лиха, великої помилки [11].

Кризи бувають глибокими і легкими. Глибокі (гострі) кризи часто ведуть до руйнування різних структур соціально-економічної системи. Вони протікають складно і нерівномірно, часто акумулюють у собі безліч протиріч, зав'язують їх у заплутаний клубок. Легкі (м'які) кризи протікають більш послідовно і безболісно. Їх можна передбачати, ними легше управляти [14].

Усі кризи розділимо на групи криз — затяжних і короткочасних. У кризових ситуаціях відіграє важливу роль фактор часу. Болісно і складно, як правило, проходять затяжні кризи. Вони є наслідком невдалого менеджменту кризових ситуацій, не поглиблення та не структурного розбору суті й характеру кризи, її причин і можливих наслідків.

Розглядаючи кризові явища в Україні, можна виокремити такі їх наслідки:

- високі обсяги зовнішнього боргу;
- слабкість банківського сектору;
- падіння вітчизняної промисловості на 8—10 %;
- падіння обсягів виробництва, що призводить до зростання неплатежів по податках, зменшенню рівня заробітної плати, зростання соціальної напруги;
- зниження заробітної плати, що у свою чергу призводить до зменшення відрахувань до Пенсійного фонду, фондів соціальної допомоги, яка буде необхідна у все більших і більших обсягах у зв'язку зі зростанням безробіття;
- зменшення експорту продукції призводить до напруженості у галузях, які безпосередньо й опосередковано залежать від експорту;
- погіршення динаміки надходження ПДВ від імпорту — ключового чинника зростання податкових доходів бюджету упродовж останніх двох років;

Таблиця 2. Порівняння кризових явищ в Україні та Світі

Етапи становлення економіки України	Види криз в економіці України	Світові економічні кризи	Наслідки перебігу світових економічних криз для України
Революційних перетворень економічної системи (1991-1995 рр.)	Цивілізаційна криза соціалістичної системи; структурна; політична; технологічна; соціальна; економічна	Криза СРСР (1990-1991 рр.) Мексиканська і Бразильська кризи (1993-1996 рр.)	Стопор економіки, падіння виробництва, дефіцит товарів, інфляція, розпад грошово-кредитної системи, падіння доходів населення, безробіття
Реформування економічної системи (1996-2000 роки)	Економічна; політична; демографічна; технологічна; соціальна; міжнародна	Азіатська і Російська кризи (1997-1999 рр.)	Девальвація гривні, інфляція, кон'юнктурні зміни на ринку
Гетерогенного зростання економіки (2001-2008 рр.)	Економічна; політична; соціальна; міжнародна; технологічна	Криза у США (2008 р.)	Нестабільність банківської системи, дефіцит фінансових ресурсів, відтік іноземного капіталу, зупинка іпотечного ринку, девальвація гривні, спад виробництва і реалізації експортної продукції
Економічного спаду (2009 р.)	Економічна; політична; соціальна; міжнародна; технологічна		
Економічна криза (2013-2014 рр.)	Економічна; торговельна	Росія	Торговельна війна з боку Росії, російська збройна агресія 2014 року та девальвація гривні
Глобальна фінансова криза (2020-2021 рр.)	Економічна; туристична	Коронавірус SARS-CoV-2, що вразив Китай, а потім і решту світу	Падіння світового фондового ринку, втрати туристичної галузі, збитки світової економіки та інше

- залежність від припливу іноземного капіталу;
- великий дефіцит рахунків поточних операцій;
- прив'язка гривні до долара;
- політична нестабільність тощо.

Таким чином, кризові явища нині пронизують практично усі сфери економіки України. Відтак, існуючий стан в економіці країни слід трактувати як наростаюча криза, для якого є характерним накладання різних видів криз як регулярного, так і нерегулярного характеру.

Постійні кризові прояви свідчать про помилки реформування та необхідність подальших трансформацій економічної системи в країні. У зв'язку з цим проаналізовано етапність накладання кризових явищ на розвиток економіки України. За часів незалежності України економіка тривалий час перебувала в стані кризи, тому зробимо спробу виокремити етапи найбільш характерних проявів криз в економіці України з виділенням характерних рис та наслідків їх подолання у порівнянні з країнами Світу (табл. 2):

- 1-й етап — революційних перетворень економічної системи (1991—1995 роки);
- 2-й етап — реформування економічної системи (1996—2000 роки);
- 3-й етап — гетерогенного зростання економіки (2001—2008 роки);
- 4-й етап — економічного спаду (2009 рік);
- 5-й етап — економічна криза (2013—2014 роки);
- 6-й етап — глобальна фінансова криза (2020—2021 роки).

Основними причинами сучасної економічної кризи в Україні є відсутність моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка відповідає специфіці суспільства, а також відсутність надійної системи економічної безпеки, яка сприяє створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів.

Циклічність криз передбачає перехресне та часткове збігання у часі, що доповнює і посилює один одного, робить більш важким вихід з

кризи, посилюють руйнівні тенденції. Кризи, що розвиваються одночасно, набувають групового ефекту, поглиблюються але все ж таке ведуть до значного оновлення. Кінцевим результатом кризи — це якісний стрибок, перехід до нового етапу в розвитку системи. Але характер зросту після кризи не завжди однаковий в залежності від фази над цикл. Найближчі наслідки кризи — поєднання руйнівного, негативного з позитивним. У найгостріший період кризи верх повинні брати творчі начала.

Отже, з часом економічні показники країни погіршувались, що в результаті призводило до настання фінансових криз. Настання кризових ситуацій може мати тимчасовий характер, відображуючи циклічність розвитку української економіки, а також може вказувати на значне загострення економічної ситуації, причини якої ми вбачаємо у накладанні різних типів криз одна на одну.

Керованим процесом можемо назвати — подолання кризових явищ. Прикладом можемо важчати багато криз, що відбувалися в економічній історії країни. Найголовнішим успіхом управління є своєчасне розпізнавання кризи, симптомів її настання. Для економіки України з метою пом'якшення кризового стану та запобігання його виникнення у майбутньому доцільним є:

- розробка дієвої програми антикризових заходів;
- формування заходів з відновлення кредитно-грошової системи України;
- відновлення державного регулювання процесу ціноутворення;
- подавання схем та явищ тощо.

Навіть світовий досвід вказує на доцільність державного втручання у кризові ситуації. Реальний бюджет, макроекономічна стабілізація, тарифна та пенсійна реформи, оптимізація системи оподаткування — одні з ключових складових виходу України з кризи.

Система управлінських заходів, діагностика, попередження, нейтралізації та подолання криз та їх причин на всіх рівнях економіки — це антикризове управління.

Антикризового управління, це поняття, застосовується в двох значеннях:

1) у широкому сенсі слова — це системне управління об'єктом господарювання на тому чи іншому рівні економіки, під кутом зору протидії кризи;

2) у більш вузькому — система організаційно-управлінських заходів для окремого суб'єкта господарювання, який потрапив у кризовий стан, це зазвичай виражається в неплатоспро-

можності суб'єкта, нейтралізується через процедуру банкрутства.

Для здійснення антикризового управління принципово важливо визначитися не тільки з причинами виникнення кризи, характером її перебігу, видом, а й із факторами, які ініціюють виникнення кризових ситуацій. Усю сукупність факторів, які можуть зумовити кризу на підприємстві, поділяють на зовнішні, або екзогенні (на них підприємство або може чинити слабкий вплив, або не може впливати взагалі), і внутрішні, або ендогенні (які залежать від підприємства);

— головними екзогенними факторами можуть бути: спад кон'юнктури в економіці в цілому, зменшення купівельної спроможності населення, значний рівень інфляції, нестабільність чинного законодавства тощо;

— ендогенними факторами можуть бути: низька якість менеджменту, низький рівень кваліфікації персоналу, недоліки у виробничій сфері, прорахунки в галузі постачання, низькі якість та рівень маркетингу, втрата ринків збуту продукції, прорахунки в інвестиційній політиці тощо.

#### **ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Таким чином, дослідивши природу та причини виникнення кризових явищ в Україні відмічено необхідність застосування дієвих важелів антикризового управління. Напрями реалізації останнього повинні охоплювати як макро-, так і макрорівень економіки держави. Саме доступність та можливість їх реалізації є джерелом для наступних досліджень цього напрямку.

#### **Література:**

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. М.: Институт новой экономики, 2018. 1472 с.
2. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.Г. Грязновой. М., 2012. 1168 с.
3. Minsky H. P. Financial stability revisited: the economics of disaster. In board of governors of the Federal Reserve System, re appraisal of the Federal Reserve discount mechanism, 2012. Vol. 3. Washington D. C. Pp. 95—136.
4. Mishkin F. S., White E. N. Stock market crashes and their aftermath: implications for monetary policy. NBER working paper. 2012. № 8952.
5. Береславська О.І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення. Науковий вісник національного університету ДПС України. 2013. № 3 (62). С. 78—83.

6. Левкоев Ф.С. Промышленно-торговые кризисы. СПб.: Изд. "Коммерческий деятель", 1911. 35 с.

7. Мочерний С.В. Економічна теорія: навчальний посібник. К.: ВД "Академія", 2019. 640 с.

8. Рудый К.В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. М.: Новое знание, 2017. 399 с.

9. Грищенко В.О., Кизим М.О., Иванов Ю.Б. Програма загальнодержавних антикризових заходів: Научно-практическое издание. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2019. 36 с.

10. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2003. 504 с.

11. Шестопалова О.В. Економічно-кризові ситуації на підприємстві та механізми їх подолання. Сталий розвиток економіки. 2013. № 1. С. 119—122.

12. Кулиняк І.Я., Прокопишин-Рашкевич Л.М., Бородавко А.П. Оцінювання рівня фінансової безпеки комерційних банків України. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". 2019. № 12 (40). С. 113—118.

13. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київський національний торговельно-економічний університет. 2001. 580 с.

14. Денисюк О.Г., Дерев'янюк О.Ю. Сутність, класифікація та причини виникнення криз у діяльності підприємств. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2015. № 1. С. 80—87.

#### References:

1. Azriliana, A. N. (2018), Bolshoi ekonomicheskii slovar [Large Economic Dictionary], Institute of New Economics, Moscow, Russia.

2. Gryaznova, A.G. (2012), Fynansovo-kredytnyi entsyklopedycheskyi slovar [Financial and credit encyclopedic dictionary], Moscow, Russia.

3. Minsky, H. P. (2012), "Financial stability revisited: the economics of disaster", In board of governors of the Federal Reserve System, re appraisal of the Federal Reserve discount mechanism, vol. 3, pp. 95—136.

4. Mishkin, F. S. and White, E. N. (2012), Stock market crashes and their aftermath: implications for monetary policy.

5. Bereslavskaya, O.I. (2013), "Modern banking crises: causes and probability of recurrence", Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine. vol. 3 (62), pp. 78—83.

6. Levkoev, F.S. (2019), Promishlenno-torhovie kryzysi [Industrial and trade crises], Commercial figure, SPb, Russia.

7. Mocherny, S.V. (2019), Ekonomichna teoriia [Economic Theory], Academy, Kyiv, Ukraine.

8. Rudy, K.V. (2017), Finansovi kryzy: teoriia, istoriia, polityka [Financial crises: theory, history, politics], New Knows, Moscow, Russia.

9. Grishchenko, V.O., Kizim, M. O. and Ivanov Yu. B. (2019), Prohrama zahal'noderzhavnykh antykryzovykh zakhodiv [Program of national anti-crisis measures], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.

10. Vasylenko, V.O. (2003), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise], TsUL, Kyiv, Ukraine.

11. Shestopalova, O.V. (2013), "Economic and crisis situations at the enterprise and mechanisms for overcoming them", Stalyi rozvytok ekonomiky, vol. 1, pp. 119—122.

12. Kulyniak, I. Ya., Prokopysyn-Rashkevych L. M. and Borodavko A.P. (2019), "Evaluation of financial security level of commercial banks in Ukraine", Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", vol. 12 (40), pp. 113—118.

13. Lihonenko, L.O. (2001), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyj instrumentarij [Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools], Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.

14. Denysiuk, O. H. and Derevianko, O.Yu. (2015), "The essence, classification and causes of crises in the activities of enterprises", Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 1, pp. 80—87.

*Стаття надійшла до редакції 22.11.2021 р.*

[www.economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua)

Електронне фахове видання

Ефективна  
ЕКОНОМІКА

**Виходить 12 разів на рік**

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: [economy\\_2008@ukr.net](mailto:economy_2008@ukr.net)

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73